

Cumhuriyet devrinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 26 Kasım 1934 tarihinde kabul edilerek *Resmî Gazete*'de 29 Kasım 1934 günü yayımlanan 2590 sayılı kanunun 2. maddesiyle sivil rütbe ve nişanlar ve madalyalar kaldırıldı ve bunların kullanılması yasaklandı. Harp madalyalarının bundan müstesna olduğu, Türkler'in yabancı devlet nişanları taşıyamayacakları belirtildi. Ancak daha sonra bu kanun yumuşatıldı. Cumhuriyet döneminde uzun süre tek madalya mevcuttu (İstiklâl madalyası). 1983'te üç nişan ihdas edildi. Devlet, Cumhuriyet ve Liyakat adlı bu nişanlar yabancılara verilmek üzere çıkarıldı (24 Ekim 1983 tarih ve 2933 sayılı kanun). Devlet nişanı devlet başkanlarına, Cumhuriyet nişanı yabancı ülke başbakanlarına, bakanlara ve dış temsilcilik mensuplarına, Liyakat nişanı ilim ve sanatta Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanıtılmasını ve yüceltilmesini sağlayan yabancılara yöneliktir.

Batı'da uygulandığı şekilde nişan ihdası diğer İslâm devletlerinde de özellikle XIX. yüzyıldan itibaren gerçekleştirilmiştir. İran'da Feth Ali Şah devrinde "nişân-ı Hurşîd, nişân-ı Şîr-i Hurşîd" adlı nişanlar mevcuttu. Bunlar İranlı önde gelen zümrelere ve yabancı elçilere, askerî görevlilere verilir. 1243'te (1827-28) nişân-ı Zafer ortaya çıktı. Bunu Muhammed Şah döneminde nişân-ı Timsâl-i Hümâyûn takip etti (1271/1855). Daha sonra gerek hânedan üyelerine gerek idarecilere, devlet adamlarına, valilere, elçilere yönelik yeni nişanlar ortaya çıktı. Nişân-ı Kuds, nişân-ı Mukaddes, nişân-ı Âfîtab bunlar arasında sayılabilir. Pehlevîler döneminde nişân-ı Pehlevî, nişân-ı Tâc-ı İrân, nişân-ı Hümâyûn gibi nişanlar mevcuttu. XX. yüzyılda askerî nişanlar olarak nişân-ı Zülfikâr (1922), nişân-ı Liyakat ve nişân-ı İftihâr çeşitli görevliler için ihdas edilmiştir.

Kuzey Afrika'daki İslâm ülkelerinde de benzeri nişanların varlığı bilinmektedir. Osmanlı idaresi altında iken bu kesimde Osmanlı tarzı nişanlar geçerliydi. Ancak bunlara farklı şekiller verilmişti. Tunus beyinin İftihar nişanı bu anlamda önemlidir. Ayrıca "nişânü'd-dem" adlı bir nişan daha vardır. 1860'larda Tunus'ta nişân-ı Ahdü'l-emân ortaya çıktı. 1875'te bunun mürasasâ' şekli ihdas edildi. Tunus'un bağımsızlığını kazanmasından sonra 1956'da nişân-ı İstiklâl, daha sonra nişânü'l-Cumhuriyyeti't-Tünisiyye hazırlanmıştır. Fas'ta nişan yerine "visâm" tabiri kullanılmıştır. Mısır'da Kral Fârûk döneminde birçok nişan ihdas edildiği bilinmektedir. Nişân-ı

Muhammed Ali, nişân-ı İsmâil, Vişâhü'n-Nîl, Visâmü'l-Kemâl bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1315; BA, HH, nr. 15136; BA, *Nişân-ı Hümâyûn Defteri*, nr. 2, s. 87; nr. 8; *Taylesanzâde Hafız Abdullah Efendi Tarihi: İstanbul'un Uzun Dört Yılı: 1785-1789* (haz. Feridun M. Emecen), İstanbul 2003, s. 314, 318, 319; Lutfî, *Târih*, VIII, 176; IX, 50; *Meskû-kât-ı Şâhâne İdaresi, 1396 Senesi Raporu*, İstanbul 1921, s. 190-194, 231; İbrahim Artuk – Cevriye Artuk, *Osmanlı Nişanları*, İstanbul 1967; Muhammed b. el-Hoca, *Safâhât min Târihi Tûnis* (nşr. Hammâdi es-Sâhilî – el-Cilânî b. Yahyâ), Beyrut 1986, s. 92-115; Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları, Belgelerle Tarih*, İstanbul 2001; Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, İstanbul 2004; İbrahim Artuk, "Nişân-ı Osmânî", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*, sy. 10, İstanbul 1962, s. 76; J. M. Landau – Ch. Pellat, "Nişân", *E²* (İng.), VIII, 57-62.

İBRAHİM ARTUK

NİŞÂN-ı HÜMÂYUN

(bk. TUĞRA).

NİŞANCI

Osmanlı bürokrasisinde
Dîvân-ı Hümâyûn üyesi olan
üst düzey görevli.

Sözlükte "bir şeyi belli etmek için üzerine alâmet koymak" mânasına gelen Farsça *nişân* kelimesinden türemiş bir isim olan *nişancı* Osmanlı merkez teşkilâtında padişahın tuğrasını çeken, Dîvân-ı Hümâyûn üyesi yüksek rütbeli bir memurdur. Osmanlı kaynaklarında *tuğraî*, *tuğrakeş-i ahkâm*, *muvaqqî* ve *tevkîl* adlarıyla da geçer. Diğer Türk-İslâm devletlerinde de nişancılığa benzer memuriyetler bulunmaktadır. Büyük Selçuklular'da ve Anadolu Selçuklular'ında *tuğraî*, Memlûkler'de *kâtibü's-sır* (nâzirü'l-inşâ), İlhanlılar'da "uluğ bitigci" bu tür işleri yapmaktaydı.

Nişancılığın bir kurum olarak ne zaman ortaya çıktığı belli değildir. Ancak timar sisteminin Orhan Bey devrine kadar inmesi sebebiyle o dönemlerde timarla ilgili işlemleri yürüten bir görevlinin varlığı düşünülebilir. Orhan Bey döneminden intikal eden belgelerin tahlihi, o devirdeki devlet işlerinin kitâbet usullerini iyi bilen bir kâtip zümresiyle bunları örgütleyen merkezî bir dairenin bulunduğuna işaret eder (İA, IX, 672). Bu döneme ait belgelerde Orhan Bey'in tuğrası da mevcuttur. II. Murad zamanında bizzat sultanın emriyle Mahmud Şîrvânî tarafından Türkçe'ye tercüme edi-

len İbn Kesîr tarihinin Arapça metnindeki "muvaqqî" kelimesinin "nişancı" diye çevrilmesi bu tabirin XV. yüzyılın başlarında Osmanlılar tarafından kullanıldığını gösterir (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 214). Fâtih Sultan Mehmed'in teşkilât kanunnamesinde nişancının vazifeleri, yetkileri, tayinleri ve gelirleri gibi hususların bulunması bu görevin bir kalem halinde tam anlamıyla teşkilâtlandığını ortaya koyar.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde nişancının idaresinde bulunan dar bir kâtip kadrosunun timar yanında idarî ve malî işlere ait bürokratik işlemleri de yürüttüğü tahmin edilebilir. Bütün bürokratik işlemlere nezâret eden nişancı, muhtemelen I. Bayezid devrinden (1389-1403) itibaren yetkilerinin bir kısmını Dîvân-ı Hümâyûn bünyesinde faaliyet gösteren kâtiplere devretmiştir. Devletin büyümesine bağlı olarak işlerin artması ve çeşitlenmesi sebebiyle XV. yüzyılın başlarında malî işlemleri yürütmek üzere ayrı bir kurum olarak defterdarlık, timar sisteminin gelişmesi ve merkeziyetçiliğin artması neticesinde Fâtih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) bürokrasinin üçüncü ayağı olan Defterhâne-i Âmire kurulmuştur.

Nişancılar, XVI. yüzyılın başlarına kadar profesyonel bürokratlar içinden değil ilmiye zümresi mensupları arasından inşası kuvvetli kişilerden seçilmiştir. Fâtih Kanunnâmesi'nde nişancılığa dâhil ve sahn müderrislerinin tayin edilmesi maddesi yer alır. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı kalemiyesinde memurların yetişme usullerinde meydana gelen uzmanlaşma sonucunda nişancılar daha çok profesyonel bürokratlar arasından tayin edilmeye başlanmıştır. Nişancılar sancak beyi ya da beylerbeyi pâyesiyle tayin edilebilirdi. Bazı durumlarda nişancılıkla kubbe vezirliği birleştirilerek tek kişinin uhdesine verilmekteydi. Güvenilir kişiler sayılan nişancılarla defterdarlar göreve seçildiklerinde kendilerine diğer Osmanlı ricâlinin aksine memuriyetleriyle ilgili berat verilmez, bunlar yalnızca hükûmdarın şifahî emriyle tayin edilirdi.

Hayatının önemli bir kısmını nişancılık bekleyerek geçiren Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menşeu'l-inşâ*'da nişancı seçilebilmenin şartlarını şöyle ifade eder: "Nişancı seçilebilmek yazı yazmada eskiliğe bağlı değildir; bu makam bazan ulemâya, bazan münşîlere verilmiştir; münşîlik görevinde bulunan kişinin Acem ve Buhara padişahlarından mektup gelse tercüme edebilecek durumda olması gerekir; hak kazan-

miş olanlar ortaya çıkmadığında kadırları ve müderrislerden birine, lâyiği yoksa İran ve Arabistan'da araştırılıp hak edene verilmesi gerekir" (Aksoyak, sy. 19 [2006], s. 185-209). Nişancılığa XVIII. yüzyıl öncesinde genellikle reisülküttâblıktan, defter emniyetinden, baş defterdarlıktan ve diğer defterdarlıklardan tayinler yapılmaktaydı (BA, A. RSK, nr. 1484, s. 63, 116; BA, KK, nr. 257, s. 84), XVIII. yüzyıldan itibaren yıllık tayin sisteminin (şevval tevcihatı) başlamasıyla birlikte düşük dereceli hâcegânlardan nişancı olanlara rastlanır. XVIII. yüzyıl öncesinde nişancılıktan vezîriâzamlık, mîr-i alemlik, kaymakamlık, beylerbeyilik ve sancak beylik gibi önemli görevlere yükselmek mümkünken bu yüzyıldan itibaren nişancılıktan düşük derecedeki hâcegânlıklara tayinler yapılmaya başlanmıştır. Yine XVIII. yüzyıl öncesinde nişancılıktan doğrudan doğruya defter emniyeti olan kimseye rastlanmazken bu yüzyılda altı kişi nişancılıktan defter emniyetine getirilmiştir. Bu durum, daha önce defter emniyetinden üst bir makam olan nişancılığın kâğıt üzerinde yerini muhafaza etmesine rağmen önemini kaybettiğine işaret eder. XVIII. yüzyıl ortalarında nişancılar, şevval tevcihatına tâbi olan hâcegân rütbesindeki memur grubuna dahildi. Dört kısma ayrılan hâcegân memuriyetlerinin birinci kısmını teşkil eden üç defterdarla nişancı, reisülküttâb ve defter emniyetinin mansıbına "menâsıb-ı sitte" denilirdi (Mustafa Nûri Paşa, II, 90).

Nişancının başlıca görevi ferman, nâme, ahidnâme ve berat gibi belgelerin üzerine padişahın tuğrasını çekmekti. Nişancılar kendi dairelerinin yanı sıra Dîvân-ı Hümayun'da da tuğra çekerler ve işleri fazla ise kubbe vezirlerinin en kıdemsizi kendilerine yardım ederdi. Fâtih Kanunnâmesi'nde vezirlerin tuğra çekilmesinde yardım etmelerinin kanun emri olduğu belirtilir. Nişancılar, XVIII. yüzyılın başlarına kadar devlet kanunlarını iyi bilen ve gerektiğinde yeni kanunlar teklif edebilen görevliler olduğundan "müftî-i kânun" (müftî-yân-ı kavânîn-i pâdişâhân) ismiyle de anılırdı. Kanunnâmelerdeki Osmanlı kanunlarının ve sultana ait merasimlerin nişancılar tarafından sorulduğu ifade edilir (Tevkîf Abdurrahman Paşa, s. 516). Nişancılar teşkilât ve teşrifat kanunlarının derlenmesinden ve muhafazasından sorumluydu. Fâtih Kanunnâmesi'nin hazırlanmasında nişancılıktan vezîriâzamlığa yükselen Karamânî Mehmed Paşa'nın, Kanûnî Sultan Süleyman dönemindeki kanunlaştırma hareketlerinde Nişancı Celâlzâde Mustafa

Çelebi'nin, XVII. yüzyılın ikinci yarısında teşkilât ve teşrifat kanunlarının derlenmesinde Tevkîf Abdurrahman Paşa'nın önemli rolleri olmuştur. Âfî Mustafa Efendi, şeyhülislâm nasıl şeriat konusunda fetva veriyorsa nişancının da örfî hukukta son sözü söylediğini belirtir (Fleischer, s. 96).

Osmanlı devlet teşkilâtında en çok dikkat edilen konulardan biri, devletin vergi ve askerî sisteminin esasını teşkil eden tahrir defterlerinin tashihiydi. Timar ve arazi ihtilâflarında Defterhâne-i Âmire kayıtlarına göre hüküm verildiğinden ve tahrir defterlerindeki kayıtlar kesin delil kabul edildiğinden bunlar titizlikle saklanır, gereken tashihler ancak nişancı tarafından yapılabilirdi. Tahrir defterleri üzerinde nişancı dışında vezîriâzam ve kaptan paşanın da tashih yaptığı dikkati çeker. XVII. yüzyıldan itibaren nişancılığın öneminin giderek azalmasına rağmen imparatorluğun son devirlerine kadar söz konusu defterlerdeki kayıt tashihleri onların denetiminde kalmıştır (TK, TD, nr. 29, vr. 24^a). Tahrir defterlerinde kayıt tashih yapılması için ya ilgili evrakın üzerine buyuruldu yazılır (BA, A. DFE, dosya nr. 1/95) ya da nişancıya hitaben ferman gönderilirdi (BA, A. NŞT, nr. 804, s. 6, 12; BA, *Tahvil Defterleri*, nr. 13, s. 4-57; nr. 22, s. 136, 140-141). Tashih için nişancıya hitaben yazılan fermanın tuğrası bizzat vezîriâzam tarafından çekilirdi. Nişancı bu fermanın arkasının bir köşesine "Defteri gele" cümlesini yazarak defter emniyetine gönderirdi. Defterhâne kesedarı istenen defterle fermanı nişancıya getirir, o da tashihten sonra defteri geri gönderip fermanı kendi dairesinde saklardı (Tevkîf Abdurrahman Paşa, s. 515). Bu tashihlere "tevkîf kalemiyle tashih" denilirdi. Yeni tahrirlerin yapılması sonucu XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren timarların gelirlerinin azalması sebebiyle bir kısım timar sahiplerinin iki üç kılıç birden tasarruf etmeye başlaması nişancının özellikle icmâl defterleri üzerinde yaptığı tashihleri arttırmıştır. Timar sahiplerinin fazla olan kılıç timarlarının tahrir defterlerindeki yeri hisse olarak nişancı tarafından tashih edilirdi (TK, TD, nr. 212, vr. 76^b; nr. 315, vr. 16^a; nr. 334, vr. 23^b; nr. 355, vr. 45^a). Nişancıların, seferler sırasında ordudaki bürokratik işlemleri idare etmek için görevlendirildikleri de bilinmektedir. XVI. yüzyılın sonlarına kadar padişahın katıldığı seferlerde bulunmaları kanun gereği idi.

1007 Şevvalinde (Mayıs 1599) Vezîriâzam Damad İbrâhim Paşa'nın Uyvar seferine çıkışında yeniçeri ağası ve diğer önde ge-

len devlet ricâlinin onunla birlikte gitmesi emredilince Nişancı Okçuzâde Mehmed de ilk defa padişahın bulunmadığı bir sefere katılmış, bundan sonra da nişancılar serdâr-ı ekrem ve vezîriâzamların maiyetinde seferlerde yer almıştır. Böyle durumlarda nişancı tarafından merkezde bulunan sadâret kaymakamına baş taraflarına tuğra çekilmiş boş ahkâm kâğıtları gönderilirdi. Aynı şekilde nişancının sefere gitmediği zamanlarda da serdarlara nişancı tarafından tuğraları çekilmiş boş ahkâm kâğıtları verilirdi.

Fâtih Kanunnâmesi'ne göre nişancılık vezirlik, kazaskerlik ve başdefterdarlıktan sonra merkezî idaredeki en büyük makamıydı. Nişancı Dîvân-ı Hümayun'un aslı üyelerinden olup sadırda oturur, teşrifatta vezir veya beylerbeyi rütbesinde ise defterdardan önce, sancak beyi rütbesinde ise defterdardan sonra gelirdi ve elkâbı defterdarınki gibiydi. XVI. yüzyılda defterdar ve nişancı hakkında şu elkâb kullanılırdı: "İftihârü'l-ümerâ ve'l-ekâbir müstecmi-i esnâfû'l-meâlî ve'l-mefâhir zül'l-kadrî'l-etem ve'l-fahrû'l-eşem el-muhtas bimezîdî inâyeti'l-meliki's-samed tuğra-yi şerîfîm hizmetinde olan ..." (Feridun Bey, I, 9). Nişancıya havale edilen evraklarda ise "iz-zetlî nişancı efendi" diye hitap edilirdi. Bazen ilmîne veya kıdemine hürmeten sancak beyi rütbesindeki nişancıların teşrifatta başdefterdarların üzerinde tutulduğu olabiliyordu. Meselâ II. Bayezid döneminin (1481-1512) meşhur nişancı Tacîzâde Câfer Çelebi, selefleri defterdarların altında iken derece itibarıyla defterdarın üzerinde mevki almıştı. XVI. yüzyılın en büyük bürokratlarından Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi nişancılık yaptığı esnada defterdarlığa tayin edilen Nevbaharzâde, kanuna göre davet ve teşrifatta nişancının üzerinde yer alması gerekirken kendisi bir ara Celâlzâde'nin devatdarlığını yaptığı için eski âmirinin üstünde yer almayı reddetmiş, Kanûnî Sultan Süleyman da divanda nişancı ile defterdardan hangisi kıdemli ise onun diğerinden önce gelmesini emretmişti (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 221-222). Bu usul daha sonra kanun olmakla birlikte XVII. yüzyılda bazan aynı derecede olan nişancı ile defterdarlardan liyakat ve şahsî meziyetleri üstün olanlar protokolde öne çıkardı. XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait Tevkîf Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi'nde nişancıların teşrifatıyla ilgili bilgiler yer alır. Burada vezirliği olan nişancının "vüzerâ-i izâm silkine" dahil olduğu, eğer Rumeli beylerbeyliği pâyesi varsa beylerbeyi merasimi icra edileceği,

kendisinden kıdemli Rumeli pâyesinde olan beylerbeyiler dışındaki bütün beylerbeyilerden ve kazaskerlerden önce geleceği, bu pâye ile Dîvân-ı Hümâyûn'a vezirlerle birlikte girip çıkacağı kaydedilir. Eğer beylerbeyilik pâyesi yoksa kendisine "nişancı bey" denir, divana diğer ümerâ gibi girer, ancak teşrifatta taht kadılarının önce gelir, diğer divan hâcegânı gibi mücevveze ve soft üst ile lokmalık kutnî ve iç kaftanı giyerdi (a.g.e., s. 219).

Nişancılar vezirlik rütbesi almamışlarsa arz günleri padişahın huzuruna giremez, sadece göreve tayin edildikleri zaman huzura girip padişaha şükranlarını sunabilirlerdi. Nişancıların çocukları beylerbeyilerin çocukları gibi 45 akçe ile müteferrika olurdu (Fâtih Sultan Mehmed, s. 12). Dîvân-ı Hümâyûn'da yemek yenildiğinde nişancı ilk dönemlerde vezirlerin, daha sonraları sadrazamın sofrasında yer alırdı. Bayramlarda huzura girip el öpen devlet ricâlî arasındaydı.

Hemen hemen bütün resmî devlet merasimlerine katılan nişancılar mevlid, sancak ihracı, ramazan iftarları, hânedan mensupları cenazesi ve bayramlaşmalar gibi törenlerde yer alırdı. Nişancı, defterdar ve defter eminiyle birlikte selimî ve erkân kürk, kadife şalvar, çerkesî filar ve abâyî giyip "divan rahtı" adı verilen gümüşlü eyer takımlı atıyla merasimlere katılırdı (BA, BEO, *Sadâret Defterleri*, nr. 346, s. 28; nr. 347, s. 17). Sadrazam tayinleri sırasında yapılan merasimlere de iştirak eder, defterdar, defter emini, şehremini, başmuhasebeci gibi memurlarla birlikte ona da hil'at (hil'at-i sâde) verilirdi (Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 124).

Nişancıların gelirleri arasında tasarruf ettikleri haslar önde gelirdi. XVI. yüzyıl başlarında nişancıların vazifelerine karşılık tasarruf ettikleri haslarının kıymeti 180.000 akçeydi. Celâlzâde Mustafa ilk defa nişancı tayin edildiğinde kendisine 180.000 akçelik has bağlanmış, fakat liyakatinden dolayı daha önce görülmemiş şekilde tasarrufundaki hassın değeri 300.000 akçeye çıkarılmıştı. Tevkîî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi'nde nişancı haslarının 400.000 akçeden fazla olacağını zikredilmesinden anlaşılacağı üzere bu hasların kıymeti zamanla artmıştır. Nişancıların, has gelirlerine ilâveten Eflak ve Boğdan voyvodalıkları ile Erdel krallığı tayini esnasında bu tevcihattan muayyen tahsisatları vardı. Ayrıca kendi dairelerinde tahrir edilen evraktan alınan resmî harçlardan hisseleri mevcuttu (a.g.e., s. 220-221).

Et, ekmek, hayvanları için ot ve arpa ile odun, kar ve buz gibi ihtiyaçları devlet tarafından karşılanırdı.

Nişancının emrinde Dîvân-ı Hümâyûn kâtipleriyle reisülküttâb çalışırdı. XVII. yüzyıl ortalarından itibaren Paşa Kapısı (Bâb-ı Âsâfî / Bâbîlî) tedricî olarak Dîvân-ı Hümâyûn'un yerine devlet işlerinin halinde yeni bir idare merkezi haline gelince Dîvân-ı Hümâyûn bünyesinde faaliyet gösteren bazı bürokratik kadrolar Bâb-ı Âsâfî'ye aktarıldı. Bâbîlî bünyesindeki reisülküttâb, sadâret kethüdâsı ve beylikçi gibi vazifeliler en önemli bürokratlar haline geldi. Reisülküttâblık nişancının yerine bürokrasinin âmiri oldu. Bu tarihlerden itibaren nişancılık, bir iktidar kaynağı olmaktan ziyade kadim bir makam olması dolayısıyla devlet teşkilâtındaki nüfuzunu ve teşrifattaki yerini korumuş, ilgasına kadar nişancılar Dîvân-ı Hümâyûn'un aslî üyesi olarak kalmış, reisülküttâblar merkezi bürokrasinin fiilî âmiri haline gelmelerine rağmen teşrifatta onun altında tutulmuştur. Defterhâne-i Âmire'nin âmiri olan defter emini daha önce emri altında olduğu nişancı ile zamanla eşit hale gelmiş ve onun işlerinin bir kısmını devralmıştır. 1836'da nişancılığın kaldırılmasından sonra tuğra çekme işleri defter eminine verilmiştir. Önemli işlere dair fermanların üzerine Bâbîlî, diğerlerine defter emini tarafından tayin edilen tuğraçekşer tuğra çekmeye başlamıştır (a.g.e., s. 227). Nişancılığın 1836'da tamamen kaldırılıp kaldırılmadığı veya üzerinden sadece tuğra ile ilgili işlerin mi alındığı açıkça belli değildir. Bu tarihlerden 1908'e kadar tahrir defterlerindeki tashihlerin yine "tevkî" imzasıyla nişancılar tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu durum, nişancılığın imparatorluğun son zamanlarına kadar mevcudiyetini koruduğunu göstermektedir (TK, TD, nr. 39, vr. 119^b; nr. 99, vr. 145^b; nr. 102, vr. 67^b; nr. 340, vr. 3^a). Amasyalı Hüseyin Hüsâmeddin'in nişancı biyografilerini ihtiva eden *Nişancılar Durağı ve Osmanlı Meşâhiri* adlı bir eseri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A. RSK, nr. 1484, s. 63, 116; nr. 1497, s. 8; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 14927; BA, A. DFE, dosya nr. I/95; BA, A. NŞT, nr. 804, s. 6, 12; BA, *Tahvil Defterleri*, nr. 13, s. 4-57; nr. 22, s. 136, 140-141; BA, KK, nr. 217, s. 185; nr. 257, s. 84; nr. 673, s. 5; nr. 1767, vr. 10^b, 11^a, 12^b, 33^b; nr. 1863, s. 111, 134, 208; nr. 1902, s. 270; BA, BEO, *Sadâret Defterleri*, nr. 346, s. 28; nr. 347, s. 17; TK, TD, nr. 29, vr. 24^a; nr. 39, vr. 119^b; nr. 99, vr. 145^b; nr. 102, vr. 67^b; nr. 212, vr. 76^b; nr. 215, vr. 43^a; nr. 315, vr. 16^a, 19^a; nr. 334, vr. 23^b; nr. 340, vr. 3^a, 9^a; nr. 345, vr. 12^a; nr. 355, vr. 45^a; nr. 365, vr. 5^a; nr. 368, vr. 2^b; *Buyuruldu Mec-*

muası, TTK Ktp., nr. Y. 70, vr. 6^b, 69^b-70^a; Fâtih Sultan Mehmed, *Kanunnâme-i Âlî Osman* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 2003, s. 6-9, 12, 16; II. Bâyezîd Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri (haz. Feridun Emecen – İlhan Şahin), İstanbul 1994, tür.yer.; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 9, 10; Lutfî Paşa, *Âsafnâme* (nşr. Mübahat S. Küçüköğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 76, 84; Tevkîî Abdurrahman Paşa, *Kanunnâme (MTM, I/3 [1331] içinde)*, s. 515-516; Abdullah b. İbrâhîm, *Vâkıât-ı Rûzmerre*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1223, I, vr. 215^b; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beğân fî Kavânîn-i Âlî Osmân* (haz. Sevim İlgiürel), Ankara 1998, tür.yer.; *Münşeat Mecmuası*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3363, vr. 15^{a-b}, 28^a; Âkîf Mehmed, *Târîh-i Cûlûs-ı Sultan Mustafa-yı Sâlis*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108, vr. 46^{a-b}, 48^b, 58^a, 83^b-84^a, 146^b, 149^{a-b}, 174^b, 177^{a-b}, 202^b, 268^b; Ahmed b. Mahmûd, *Târîh*, Berlin Preussische Staatsbibliothek, Orientalische Abteilung, nr. 1209, vr. 295^b-296^a, 315^a, 341^b; Mustafa Nûri Paşa, *Netâiyicü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, II, 90; Hüseyin Hüsâmeddin, *Nişancılar Durağı*, İSAM Ktp., nr. 12898; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 97, 117, 365-366; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, tür.yer.; Spuler, *İran Moğolları*, s. 365; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990, II, 112-114; J. Matuz, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prächtigen*, Wiesbaden 1974, tür.yer.; Feridun M. Emecen, "Sefere Götürlen Defterlerin Defteri", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 241-268; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 29-50; C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati* (trc. Ayla Ortaç), İstanbul 1996, s. 96-98, 182-183, 201, 222, 225, 228, 236-237; Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)* (doktora tezi, 1997), MÜ Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19-30; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, tür.yer.; İ. Hakkı Aksoy, "Gelîbolulu Mustafa Âlî'nin Menşeu'l-inşâ'sı", *Türkîk Bilimi Araştırmaları*, sy. 19, Niğde 2006, s. 185-209; M. Tayyib Gökbilgin, "Nişancı", *İA*, IX, 299-302; Halil İnalıc, "Reisülküttâb", a.e., IX, 672; Nejat Göyünç, "Tevkî", a.e., XII/1, s. 217-219; Mustafa Sabri Küçükşacı, "Kâtip", *DİA*, XXV, 50.

ERHAN AFYONCU

NİŞANCI MEHMET PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da
XVI. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Fatih'te Nişanca caddesi üzerinde yer alan ve bânisine nisbetle Nişancı, Nişancı Paşa, Cedîd Nişancı Mehmed Paşa, Boyalı Mehmed Paşa gibi adlarla da anılan külliye cami, türbe, iki medrese, sebîl ve hazîreden ibaretken bunlara daha sonra bir